

СМАРТ-КОНТРАКТ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

ПОГОРІЛЕНКО Артур Васильович - Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кафедра економічного права та економічного судочинства

ResearcherID AAU-1956-2021
ORCID ID 0000-0001-7246-526X
УДК 346.3; 347.7
DOI 10.32782/EP.2022.2.18

В науковій літературі часто розглядають смарт-контракт в якості одного із способів формалізації договірних положень, аналога письмової форми договору. В то же время мало места уделено обсуждению другого способа использования смарт-контракта – в качестве средства обеспечения исполнения обязательства. Нами обоснована возможность отнесения смарт-контракта к особой технологической разновидности имущественных средств обеспечения исполнения обязательства. Это позволит ускорить интеграцию данной технологии в хозяйственно-договорные отношения, что может положительно повлиять на развитие экономики Украины.

Ключевые слова: хозяйственный договор; хозяйственные обязательства; смарт-контракт; обеспечение выполнения обязательств; блокчейн.

Постановка проблеми

Одним із найбільших запитів сучасного інформаційного суспільства є автоматизація процесів. Від автоматизації пошуку цільової аудиторії у рекламній сфері (до прикладу, у мережі Facebook), автоматизації управління персональними транспортними засобами (що здійснено фірмою Tesla), до роботизації побуту – люди хочуть максимально спростити рутинні, щоденні справи, щоб вивільнити більше сили та часу для креативної, творчої діяльності.

Однією із сфер, куди поступово запроваджується автоматизація, є господарські від-

носини. Особливо яскраво це проявляється у процесах електронного документообігу, розрахунків, бухгалтерії; під час оцінки ризиків співпраці з певним контрагентом, аналізу судової практики та прогнозування судових рішень. Не оминула автоматизація і договірні відносини.

Так, смарт-контракт, який набув значної популярності як у практичній діяльності, так і в науковому середовищі останнім часом, є особливим автоматизованим протоколом, комп'ютерною програмою, покликаною виконувати певні дії у реальному чи віртуальному світі у відповідь на визначені наперед подразники. Особливості смарт-контракту передбачають його розміщення в мережі блокчейн, пов'язану з цим незворотність транзакцій, можливість контролювати об'єкти в реальному та віртуальному світі [1; 2; 3; 4; 5]. Основним призначенням смарт-контракту є забезпечення незворотного виконання запрограмованих процесів. Саме тому ця технологія набула особливого значення для господарсько-договірних відносин.

Так, сьогодні смарт-контракти широко розповсюджені у сфері страхування, де вони використовуються як посередник між страховою компанією та клієнтом, відслідковують події в реальному світі та у випадку настання страхового випадку, автоматично виплачують страхову винагороду. Про це більш детально можна ознайомитися у попередніх наших статтях [6].

Станом на сьогодні в науковій літературі смарт-контракт переважно розглядають

як один з варіантів формалізації договірних положень, різновид письмової форми договору [7; 8; 9], у тому числі договору господарського [10]. Та у зв'язку з тим, що *всі* вимоги законодавства до форми і змісту господарського договору смарт-контракт виконати не може (у всякому разі сьогодні [6]), актуалізується другий спосіб його використання: як засіб забезпечення виконання зобов'язання (далі – ЗЗВЗ).

У попередніх статтях ми з позиції законодавства та аналізу судової практики обґрунтували легальність використання смарт-контракту у ролі ЗЗВЗ [6], тоді як **метою цієї статті** є доведення можливості віднесення смарт-контракту до інституту ЗЗВЗ з *теоретичних позицій*. Вказана мета обумовлює формування наступних **завдань**:

- на основі аналізу наукової літератури та виділених там основних ознак ЗЗВЗ, сформувані авторське визначення ЗЗВЗ;
- на базі вказаного визначення встановити можливість віднесення смарт-контракту до інституту ЗЗВЗ.

Стан дослідження проблематики

У науковій літературі є достатньо досліджень, що аналізували смарт-контракт з позицій різновиду письмової форми договору. Цим питанням займалися, зокрема, М. Бернацький, В. Варавка, О. Вінник, І. Верес, І. Корж, Л. Мамчур, О. Недибалюк, Н. Стефанишин. Гусь А., зокрема, досліджувала питання можливості визнання смарт-контракту одним із варіантів формалізації господарського договору.

Водночас, лише окремі автори, такі як І. Верес та М. Гарник, розглядають смарт-контракт як ЗЗВЗ або акцентують на його забезпечувальних властивостях. При цьому жоден з них не обґрунтовує можливість віднесення смарт-контракту до ЗЗВЗ з позиції теорії права.

У зв'язку з вищевказаним, **наукова новизна цієї роботи** проявляється у доведенні, з теоретичних позицій, можливості віднесення смарт-контракту до інституту ЗЗВЗ.

Виклад основного матеріалу

Системний аналіз наукової літератури дає можливість зробити висновок про те, що ряд дослідників приписує ЗЗВЗ дві ключові ознаки – спрямованість на стимулювання боржника до належного виконання зобов'язання та можливість захисту прав кредитора у випадку його невиконання чи неналежного виконання.

Так, І. Пучковська відзначає, що ЗЗВЗ «стимулюють боржника до належного виконання зобов'язання самим фактом свого існування, реалізуючись лише у разі порушення зобов'язання з метою захисту прав кредитора [...]» [11, с. 7]. На думку Ю. Носіка, «у широкому розумінні, забезпеченням виконання зобов'язань можуть розглядатись усі ті правові, економічні, організаційні та інші умови й механізми, які спонукають боржника до належного виконання зобов'язання. Проте суто в цивільному праві під забезпеченням виконання зобов'язання маються на увазі додаткові правовідносини (зобов'язання), спрямовані на стимулювання боржника до точного і неухильного виконання основного зобов'язання і попередження та/або зменшення негативних наслідків від можливого його порушення» [12, с. 548-549]. Шимон Л. вказує, що «основними функціями особистих способів забезпечення виконання зобов'язання є стимулююча, яка проявляється у впливі на боржника, спонукаючи його виконати зобов'язання належним чином, та захисна» [13, с. 3]. Отраднова О. вважає, що «забезпечення виконання зобов'язання здійснюється не лише шляхом надання за допомогою способів забезпечення гарантій фактичного (реального) виконання, але й шляхом так званого «остраху» контрагента, примушення його виконати прийняте на себе зобов'язання під загрозою певних негативних наслідків [...]» [14, с. 9]. Проценко І. наводить наступну дефініцію: «Забезпечення належного виконання зобов'язань – передбачені нормами чинного законодавства та застосовані сторонами зобов'язання додаткові обтяжуючі інститути цивільного права, що спонукають боржників до належного виконання їхніх юридичних обов'язків шля-

хом можливості застосування до них чи третіх осіб у зобов'язанні визначених сторонами зобов'язань чи законом мір майнового впливу» [15]. Жила А. водночас вказує наступне: «забезпечувальне зобов'язання – це правовідношення, що виникло на підставі правової норми внаслідок порушення основного забезпечувального зобов'язання його стороною, виконання якого, залежно від способу забезпечення, спрямоване на стимулювання боржника до належного виконання обов'язків та на захист інтересів кредитора» [16]. Макаренко Г. наводить наступну дефініцію: «Спосіб забезпечення зобов'язань - це правовідношення, що виникло на підставі правової норми внаслідок порушення основного забезпечуваного зобов'язання його стороною, виконання якого, залежно від способу забезпечення, спрямоване на стимулювання боржника до належного виконання обов'язків та/або на захист інтересів кредитора» [17]. Гелевей О. дотримується наступної позиції: «Забезпечувальні засоби – це такі правові конструкції, що побудовані на нормах закону, положеннях договору, торгівельного звичаю, які дозволяють кредитору захистити свої майнові інтереси у випадку невиконання чи виникнення загрози невиконання боржником договірних зобов'язань, незалежно від того чи передбачені вони безпосередньо в договорі» [18]. На думку П. Федосєєва, відповідними варто розглядати «будь-які заходи [що стосуються забезпечення виконання зобов'язань – А.П.], що сприяють належному виконанню зобов'язань боржником, а у випадку порушення - гарантують забезпечення інтересів потерпілої сторони» [19]. Андросов С. вказує, що «під засобами забезпечення виконання господарських кредитно-банківських зобов'язань запропоновано розуміти передбачені законом або господарським кредитним договором спеціальні засоби, що стимулюють належне та реальне виконання боржником покладених на нього зобов'язань, а також забезпечують задоволення законних вимог кредитора у разі невиконання (неналежного виконання) своїх обов'язків боржником» [20].

Деякі автори займають дещо іншу позицію. Так, як справедливо вказує І. Пучковська: «Пуавовий інструмент, щоб «забезпечити» виконання зобов'язання, повинен мати те, за рахунок чого таке забезпечення відбуватиметься» [11]. На думку автора, «наявність джерела виконання порушеного зобов'язання виступає «лакмусовим папірцем», визначальною ознакою видів забезпечення виконання зобов'язань [...], дозволяючи відокремити їх від інших способів захисту прав кредитора, що застосовуються у договірних зобов'язаннях» [11].

І справді, вартує погодитися, що коли ЗЗВЗ не має під собою підґрунтя, за рахунок якого можна до певної міри «гарантувати» отримання кредитором бажаного виконання, то сенс ЗЗВЗ як правової конструкції втрачається. Стимулювання боржника однозначно не завжди призводить до виконання зобов'язання. У діловій практиці неодноразово зустрічаються випадки, коли неустойка виплачується, проте основне зобов'язання залишається простроченим протягом тривалого часу.

Базуючись на ознаці наявності забезпечувального джерела, Л. Шимон пропонує основним критерієм для класифікації ЗЗВЗ визнати склад (характер) забезпечувального джерела. Вона вказує, що «залежно від того, чи виступає забезпечувальним джерелом конкретного виду забезпечення виконання зобов'язання обов'язок певної третьої особи виконати порушене боржником зобов'язання на користь кредитора чи таким буде певне майно, *види забезпечення поділяються на (1) особисті та (2) майнові*» (курсив Л. Шимон – А.П.) [13, с. 29]. «Особисті види забезпечення виконання зобов'язання (особисті забезпечення) – передбачені чинним цивільним законодавством забезпечувальні правові конструкції, які спираються на обов'язок третьої особи виконати порушене боржником зобов'язання на вимогу кредитора. Забезпечувальне джерело особистих забезпечень складає обов'язок третьої особи виконати порушене боржником зобов'язання на користь кредитора» [13, с. 38]. До майнових, у такому разі, варто відносити ЗЗВЗ, які спираються на право кредитора зверну-

ти стягнення на певне майно, виокремлене для забезпечення виконання відповідного зобов'язання [13, с. 29].

Базуючись на вищевказаних позиціях авторів, вважаємо за необхідне запропонувати авторське визначення ЗЗВЗ як *додаткових заходів, встановлених договором чи законом, на випадок порушення зобов'язання, що полягають у забезпеченні кредитору можливості отримати належне йому виконання за договором за рахунок забезпечувального джерела (майна чи обов'язку третьої особи виконати відповідне зобов'язання)*.

Аналізуючи смарт-контракт з вищенаведених теоретичних позицій, варто відзначити притаманність йому основної ознаки ЗЗВЗ, а саме наявності забезпечувального джерела. Як відомо, кожен смарт-контракт, як передумову функціонування, володіє певною кількістю віртуальних активів (як-от криптовалюти), або ж набуває здатності контролювати певне майно в віртуальному чи реальному світі, у зв'язку з чим відповідні активи набувають забезпечувального значення.

Виходячи з таких позицій, *смарт-контракт можна віднести до особливого технологічного різновиду майнових ЗЗВЗ*.

При цьому особливістю такого технологічного ЗЗВЗ є те, що він може не лише виконувати *компенсаційну роль*, гарантуючи отримання управненою стороною належного їй майна на випадок порушення господарського зобов'язання, а також виступати елементом договірної взаємодії, автоматизованим посередником, що за рахунок власних властивостей та розміщенні на мережі блокчейн незворотно виконає запрограмовані дії на користь однієї із сторін господарського договору в процесі його виконання.

Висновки

Смарт-контракт, звичайно, розглядають як аналог договору, спосіб формалізації договірних положень. Водночас, мало місця в науковій дискусії займає обговорення іншого способу використання смарт-контракту – в якості ЗЗВЗ.

Цією статтею з теоретичних позицій доведено, що смарт-контракт може бути

віднесений до особливого, технологічного різновиду майнових ЗЗВЗ. Так, кожен смарт-контракт, як передумову функціонування, володіє певною кількістю віртуальних активів (як-от криптовалюти), або ж набуває здатності контролювати певне майно у віртуальному чи реальному світі, у зв'язку з чим відповідні активи набувають забезпечувального значення. Таким чином, у випадку порушення господарського зобов'язання розглянуті властивості смарт-контракту дозволяють управненій стороні гарантовано отримати належне їй за договором.

Також доведено, що смарт-контракт може виконувати не лише компенсаційну роль, гарантуючи управненій стороні отримання належного їй майна за господарським договором у разі порушення зобов'язання іншою стороною, а й виступати автоматизованим посередником договірної взаємодії безпосередньо під час його виконання, неминуче призводячи до виконання передбачених господарських зобов'язань.

Література

1. Wesley et al. Introduction To Smart Contracts. Ethereum. June 2021. URL: <https://ethereum.org/en/developers/docs/smart-contracts/> (дата звернення 11.05.2022)
2. Nick Szabo. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. 1996. URL: www.truevaluemetrics.org/DBpdfs/BlockChain/Nick-Szabo-Smart-Contracts-Building-Blocks-for-Digital-Markets-1996-14591.pdf (дата звернення 11.05.2022)
3. IBM. What are smart contracts on blockchain? IBM. 2021. URL: <https://www.ibm.com/topics/smart-contracts> (дата звернення 11.05.2022)
4. Simone Romano. A Blockchain-Powered Smart-Lock. Hackster.io. 2020. URL: <https://www.hackster.io/simone-romano/a-blockchain-powered-smart-lock-21fad9> (дата звернення 11.05.2022)
5. Nathan Ashworth. Five examples of real-world uses for smart contracts. Crypto Insider. 2018. URL: <https://cryptoinsider.media/examples-real-world-uses-smart-contracts/> (дата звернення 11.05.2022)

6. Погоріленко А.В. Смарт-контракти у сфері страхування: перспективи впровадження в господарське законодавство України. *Право України*. 2021. 7. С. 202-217. DOI: 10.33498/lopu-2021-07-202

7. М. Бернацький. Смарт-контракт: форма правочину чи зміст. *IUS PRIVATUM*, 1–2. 2020. с. 20-27. URL: https://iusprivatumjournal.online/wp-content/uploads/2020/12/IP_20-28_Bernatskyi.pdf (дата звернення 11.05.2022)

8. Л. Мамчур, О. Недибалюк. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2.- С. 90–94.

9. І. Верес. Правова природа смарт-договору. *Підприємництво, господарство і право*. №9. 2020. с.15-18. URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/4.pdf (дата звернення 11.05.2022)

10. А. Гусь. До питання цифровізації договірного права. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. №6. 2021. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/153/136> (дата звернення 11.05.2022)

11. І. Пучковська. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань: дис... д.ю.н., спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 485 с.

12. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар,- О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2008.- 896 с.

13. Шимон Л.С. Особисті види забезпечення виконання зобов'язання: дис... канд. юр. наук, спец. 12.00.03. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 244 с.

14. Отраднова О. Неустойка в цивільному праві. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. КНУ ім. Т. Шевченка. Київ. 2002. 20 с.

15. Проценко І. Види забезпечення належного виконання зобов'язань у цивільному праві України: єдність та диферен-

ціація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2007. – 18 с.

16. Жила А. Страхування як спосіб забезпечення виконання зобов'язань у цивільному законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса. 2009. 20 с.

17. Макаренко Г. Завдаток як спосіб забезпечення зобов'язань: автореф. дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 18 с.

18. Гелевей О. Неустойка як вид забезпечення виконання зобов'язання: Автореф. дис... канд. юрид. наук 12.00.03. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. Київ. 2003. 20с.

19. Федосєєв П. Інститут поруки за римським правом та його рецепція у цивільному праві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Національний ун-т внутрішніх справ. Харків. 2003. 19с.

20. Андросов С. Забезпечення виконання господарських зобов'язань у сфері банківського кредитування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк. 2008. 18 с.

Pogorilenko A.V.

SMART CONTRACT AS A MEANS OF ENSURING THE FULFILLMENT OF OBLIGATIONS: A THEORETICAL ASPECT

In the scientific literature, a smart contract is often considered as one of the ways to formalize contractual provisions, analogous to the written form of the contract. At the same time, there is little room to discuss another way to use a smart contract - as a mean of enforcing a contractual obligations. There is no work in the scientific literature that, from a theoretical standpoint, would justify the possibility of assigning a smart contract to the institute of mean of enforcing a contractual obligations. In view of this, we set the goal of this work - to prove the possibility of referring a smart contract to the institute of mean of enforcing a contractual obligations from a theoretical standpoint. The main method was the

АНОТАЦІЯ

У науковій літературі часто розглядають смарт-контракт як один із способів формалізації договірних положень, аналогу письмової форми договору. Водночас, мало місця приділено обговоренню іншого способу використання смарт-контракту – як засобу забезпечення виконання зобов'язання. Ми обґрунтували можливість віднесення смарт-контракту до особливого технологічного різновиду майнових засобів забезпечення виконання зобов'язання. Вказане дозволить пришвидшити інтеграцію цієї технології у господарсько-договірні відносини, що може позитивно вплинути на розвиток економіки України.

Ключові слова: господарський договір; господарські зобов'язання; смарт-контракт; забезпечення виконання зобов'язань; блокчейн.

analysis of the relevant literature in the field of contract law, as well as the study of well-known features of the smart contract, and a comparison of the features of the institution of mean of enforcing a contractual obligations and smart contract. We have substantiated the possibility of assigning a smart contract to a special technological variety of mean of enforcing a contractual obligations. This will accelerate the integration of this technology into economic and contractual relations, which could positively affect the development of Ukraine's economy.

Keywords: commercial contract; business relations; economic obligations; smart contract; ensuring the fulfillment of obligations; blockchain.